

Vajda Mihály ajándéka(i)

Vajon a szegénységről szól-e Borbély Szilárd regénye?

Tagadhatatlanul arról is. Ennélfogva mi sem természetesebb, mint hogy e konferencia szervezői a konferenciát Borbély Szilárd emlékének szentelték. Borbély Szilárd maga azonban könyvének borítóján, ahol elmagyarázza, miről is szól a könyv, valami egészen mást mond. „A könyv a gyerekkorról és a számfogalom kialakulásáról szól.” És hozzáteszi: „A számok a formalizálás és az eltávolítás eszközei. Az életet átszövik a számok.” De a regény mégiscsak a szegénységről szól. A szegénységről, melyről Deczki Sarolta azt írja – mintegy felütésként – szép és értő esszéjében: „A szegénységnek nincs jó szaga. Sőt, a szegénység kifejezetten bűdös. Penészes, rothadt, izzadt, zsírszagú, moslékszagú, áporodott, dohos, rossz szájszagú, pállott, vérszagú, alkoholbűzös, dohányszagú. A szegénység továbbá nem kellemes látvány, és a szegény ember nem kellemes társaság. A szegénységet szégyelli az ember, hiszen *más* lesz tőle, mint *azok*, akiknek telik mindarra, ami élvezetessé teszi az életet. A szegény ember nem élvez, hanem tűr. A szegény embert nem látják szívesen a 'jó társaságban', az ő gyereke nem hord szép ruhát, és neki mindig az olcsó, a

maradék jut. S neki nincs szava, amire odafigyelnének, az ő véleménye nem számít. Ő sem számít. És ez nem élet, ez nem az élet. Hanem ez a majdnem semmi, a nincs. Ebből a „nincsből” csinált irodalmat Borbély Szilárd.” Nos: A regény címe *Nincstelének*. Sajnos nem áll már módomban megkérdezni Szilárdot, hogy miként kell érteni ezt a címét. Vajon azokról szól, akiknek – amint azt a „nincstelen” szó oly kifejezően közli velünk – semmijük sincsen, vagy talán azokról, akiknek az élete nem ez a majdnem semmi, ez a nincs, akik - jóllehet anyagi értelemben semmivel sem gazdagabbak a falu átlagánál – mégis különböznek a szó köznapi értelmében vett nincstelenektől, mert nincs-telenek. Nem tagadom, hogy a Deczki Saroltától idézettek utolsó két mondata olvastán jutott eszembe ez a furcsa – egyes pillanataimban magamnak is frivolnak tűnő - elképzelés. A kérdés azonban már a regény olvasásakor is felderengett bennem, hogy vajon a nincstelének falujáról szól-e a regény – persze szól arról is, vitathatatlanul -, vagy a családról, melyben a kisfiú él (már majdnem azt mondtam, hogy felnövekszik, amiről szó sincsen, a kisfiú narrátor a maga életének csak egy igen rövid időszakát idézi fel, a Kicsi születésétől haláláig, majd a faluból való elköltözésükig, ha itt-ott vissza ugrik is az

időben). Lehet persze a regényt úgy tekinteni, mint ami egy kisgyerek szemével mutatja be a nincstelének faluját; Borbély Szilárd a könyvben névtelen szülőfaluját – hogy ez a szerző szülőfaluja, azt csak azért merem állítani, mert a már idézett borítón az író azt állítja, hogy a „könyv életrajzi alapú, tehát korlátozott fikció.” [S most, ahogy újra rápillantottam a borító-fülre, tűnt fel nekem, pontosabban tudatosodott bennem először a Borbély Szilárd által aláírt szöveg utolsó mondata: „Mit jelent a birtoklás és mit jelent a nincstelenség?”, amit persze lehet szó szerint érteni, még akkor is, ha birtoklásról a regényben alig-alig esik szó. Talán a nagyszülők birtokoltak valamikor valamit, amit azután, nehogy kuláknak minősüljenek, elég szerencsétlen módon elkótyavetyéltek, meg persze a zsidók, legalábbis a munkaszolgálatból hazatért, s a falu zsidóiból egyedülként megmaradt Mócsi néhai családja.]

Mit jelent hát a nincstelenség? Mit jelent a nincstelenség azon kívül, amit jelent? Anélkül, hogy jogot formálnék ennek az értelmezésnek egyedül releváns voltára [De hát lehet-e egy regénynek egyedül releváns, biztos értelmezése? „Semmi sem biztos. Az sem, hogy van-e valóság vagy csak a számok vannak. Van-e bármi, amit birtokolunk.” – sejthetik, ez a három mondat is a

fülről való. Higgyék el, olvastam a regényt is, nemcsak a fület.] , azt állítom: a nincstelenség a nincsen, a közös semmin túli létezés, azoknak a létezése, akiket a közös semmi birtoklói kiközösítenek maguk közül, akikre legalábbis ferde szemmel néznek. Akiket eltávolítanak, ha nem is a számok segítségével. A nincstelenséghez tartozik a kisleány – anyagi értelemben a többiekkel éppúgy a semmit birtokló – családja, hozzájuk tartoznak a zsidók, akiket végleg eltávolítottak – ha nem blaszfémia itt ezt a szót használni -, „Azt mondták nekik, hogy kitelepítik őket.” Aztán az Erdélyből áttelepült románok – „A faluban az egyetlen templom református. Oda mi nem mehetünk./’Oláh bekerültek vagytok’, mondják. ‘Oda be ne tegyétek a lábatokat.’” 241. -, a huculok és persze a cigányok, mindenképp a Mesijás, aki még a többi cigánynál is megvetettebb – „Anyám sajnálja Mesijást”. 94. „Mesijás hasonlít hozzánk. Nem tartozik sehová.” 297.

Vajon elegendő-e a homályos román eredet, az apa állítólagos zsidósága, amit ő maga tagad, felesége azonban nagyon is hisz a mendemondában – hogy az apa fiútestvérei is hisznek benne, az természetes, hiszen így talán kitérhetik fivérüket az örökségből -, elegendő-e

ez ahhoz, hogy a család olyan hangsúlyozottan más legyen?

- Ki a zsidó? kérdi a nővérem.
- Az a zsidó, akit mindenki utál. Akit kivetnek maguk közül, csak azért, mert zsidó, mondja anyám. Akitől elfogadták a segítséget, de nem tudják megbocsátani, hogy segített. Akinek a homlokán csillag van. Akit nem fogadnak be. Ahogy minket se.
- Miért vagyunk mi mások?, kérdem.
- Mert nem vagyunk idevalósiak, mondja anyám.
- Akkor mi is zsidók vagyunk?, kérdi a nővérem.
- Azok leszünk, válaszolja anyám.

Az anya unos-untalan elhangzó mondata: „De mi nem vagyunk parasztok.” pl. 72., 111. önmagában érthetetlen lenne, ha nem bontakoznék ki szemünk előtt, hogy ezen a másságon valami szubsztanciálisabbat is kell értenünk, mint azt, hogy nem odavalósiak. Vagy, hogy szegények. A hatvanas évek Magyarországon úgyis majd mindenki szegény. Egy Isten háta mögötti faluban biztosan. Valami radikális magatartásbeli különbséget kell értenünk

a másságon, amit önmagukra vonatkoztatottan a kisleány persze nem tud megfogalmazni. „Miért vagyunk mi mások?” De ha megnézzük, hogy az anya szerint ki a paraszt, majd azt, hogy ki a zsidó, akkor előbbre jutunk.

„Ezek itt mind parasztok, nem tudnak pazarolni. Ahogy álmodni se tudnak.” 112. „A parasztok ott halnak meg, ahová születtek. Nem tudnak semmit igazságról és a szeretetről. Olyanok, mint a növények. Nem tudnak magukkal mit kezdeni.” 154. „... nekik mindenki zsidó, aki nem ott hal meg, ahol született. Aki el fog menni közülük, azon megérik, hogy más. Aki nem olyan, mint ők, azon érik az idegenszagot. Csak a maguk fajtáját viselik el. Aki elmegy, az áruló. Aki másmilyen, az is. És aki más akar lenni, az is. Mindenkit zsidónak tartanak, aki használja az eszét. Aki okosabb náluk: az zsidó. ... mindenkit gyűlölnék, aki nem olyan, mint ők. Aki gondolkodik. Aki spekulál. Aki mást akar. Aki egyáltalán valamit akar. Akinek csillag van a homlokán.” 154-55. Ezzel szemben a „zsidó az, aki nincs sehol. A zsidó, aki spekulál. Akinek nem jó, ami van. Amit már megszoktunk. Ahogy szoktuk, úgy nem jó neki. Aki mindig valami mást akar. Az öregek tudják, de még apámék is, hogy a zsidó az, amit nem lehet érteni. A zsidó a lelkiismeretfurdalás és a zsidó a büntudat,

amelyet csak a megvetés enyhíthet. ... A zsidó még most is itt kísért, pedig már nincs sehol.” 201-202.

Nem ragozom tovább. A *Nincstelének* a másságról szól. A másságról a szegénységen belül. Arról, hogy a szegények többsége éppoly kegyetlenül konform, mint bármely más embercsoport többsége. „De ez nem biztos. Semmi sem biztos. Az sem, hogy van-e valóság vagy csak a számok vannak.”

